

Adalékok egy rendszerváltást követő politikai gesztus megítéléséhez

A határőrvidék rendezésére vonatkozó legfelsőbb elhatározások a dualista állam és a kiegyezés, mint politikai rendszerváltás miliójében

„A határőrség szervezése a Székelyföld története és a székely intézmények terén kétségtelenül új korszakot alkot: nem kicsinylendő azért annak igaz történetét megismernünk^[1] — írta 1908-ban kiadott munkájában Szádeczy Lajos, a székely határőrség történetének vizsgálatát követően. E tétel azonban nem csupán a székely határőrség tekintetében helytálló, hanem úgy bármely közjogtörténetünkben megjelenő határőrség, mint a Határőrvidék intézménye tekintetében.

A *militia limitana*^[2] — s még inkább a Katonai Határőrvidék^[3] (*Militärgrenze*) — az állandósított katonai igazgatás, a különleges jogállás, valamint a jog minden ágára kiterjedő sajátos szabályozás miatt egy azon témakörök közül, melyek a magyar alkotmánytörténetben évszázadokon át megkerülhetetlenek voltak azok számára, akik magyar honban a köz érdekében, a nemzeti alkotmányosság és Magyarország integritásának érvényesítésére, mondhatjuk, a nemzeti érdekek oltalmára emelték fel szavukat.

Okkal való tehát, hogy a katonai igazgatás alatt álló Határőrvidék polgárosítása egy volt a békés rendszerváltásként is felfogható kiegyezés legjelentősebb programpontjai közül. Ennek következtében valóban jelentős, de joggal támadott politikai gesztus volt Ferenc József 1871-es döntése, melynek eredményeként a Határőrvidék rendezésére vonatkozó legfelsőbb elhatározások^[4] útján megkezdte a Katonai Határőrvidék több évszázados múlttal bíró intézményének fokozatos felszámolását, vagyis egy jogi kuriózumnak számító katonai intézményrendszer polgárosítását.

Jelen tanulmány célja röviden vázolni a Katonai Határőrvidék jellemzőit, illetve jelentőségét, majd áttekinteni annak kiegyezés korabeli parlamenti megítélését és a császár-király legfelsőbb elhatározásainak hatását, s egyúttal rávilágítani a „kiegyenlítés”

[1] Szádeczy, 1908, VII.

[2] A határőrség Ember Győző által fellelt és használt 16-18. századi megnevezése.

[3] A Katonai Határőrvidék elnevezés jelen tanulmányban az uralkodó 1871-ben kiadott legfelsőbb elhatározásaiban érintett határőr intézményrendszer összességként való megnevezésére szolgál, amelyhez azonnal hozzá kell fűzni, hogy a Habsburg Birodalomban több Határőrvidék, mint különös jogállású terület és több határőrség, mint különös jogállású szervezet is létezett, melyek mindegyikére azonban jelen tanulmány nem terjed ki.

[4] A legfelsőbb elhatározások a Rendeleték Tára 1871. évi 2. pótfüzetében is használt gyűjtőneve volt számos jogforrásnak, melyek között találunk császári és királyi rendeletet, leiratot, legfelsőbb parancsot, szabályzatot, rendeletet, határozatot és szabályrendeletet egyaránt.

konstrukciójának egyik, ha nem a legkritikusabb és kezdetek óta fennálló krízisforrásának, a katonai jogi és hadügyi kérdéseknek, valamint az uralkodó hadügyi felségjogainak természetére.

I. A KATONAI HATÁRŐRVIDÉKEK ÉS A HATÁRŐRSÉG INTÉZMÉNYRENDSZERE

A végvári rendszer, s a déli és keleti határszélek szisztematikus megerősítésének okai közismerten a törökkel vívott hosszú háborúk, majd Buda elfoglalásával a hódoltsági török hatalom megszilárdítása, végül pedig a török kiűzése Magyarországról voltak. Ismeretes az is, hogy ezen eseményekkel egy időben kerültek kialakításra a különböző — nevükben és jellegükben is egyes népcsoportokra épülő — határőrségek, illetve a határőrvidékek. A köztudatban azonban kevésbé ismert ezen határvédelmi rendszer kiépítésének elhúzódó folyamata, s még inkább ezen intézmények jogi természete.

A már II. Lajos korától^[5] megjelenő és rendkívülinek méltán nevezhető határszéli védelmi intézkedések és intézményesítések a 16. századdal egyre meghatározóbbá váltak hazai alkotmánytörténetünkben. Ezen rendkívüli intézményekkel pedig rendre együtt járt a katonai parancsnokságok megerősítése, hatáskörük kiterjesztése, idővel pedig a kiterjedt katonai közigazgatás elrendelése. A folyamat felerősödésével jöttek létre aztán a határőrségek és határőrvidékek, zömmel a magyar állam területén, de uralkodói akaratból és nem a magyar alkotmányosság önfejlődésének eredményeként.

„A Habsburg Monarchia déli és keleti határvidékén a 16. század közepétől katonai határőrvidék (Militärgrenze) néven a bécsi Udvari Haditanács közvetlen irányítása alá tartozó, külön katonai szervezetet hoztak létre a török veszélytől fenyegetett Horvátország és Szlavónia területén.”^[6] Ennek megszervezését Soós szerint Jurisich Miklós kezdeményezte 1538-ban, ezt követően azonban még az 1700-as évek során is folytatódott a különböző — így például a bács-bánáti, a székely és a román — határőrségek létesítése. A szervezés folyamatossága mellett azonban a korábbi határőrségek és határőrvidékek számszerű megerősítése^[7] is zajlott, hogy a kvártélyos katonaság^[8] mellett így alakítson ki Bécs egy jól szervezett és gyorsan bevethető védelmi erőt.

[5] „Az új szervezeti modell előzményei II. Lajos uralkodására mennek vissza, aki a török veszély elhárítása, illetőleg a védelemre való berendezkedés jegyében több horvát várat és erősséget átadott Ferdinándnak, aki ezeket német katonasággal látta el, s katonai parancsnokság alá helyezte.” (Mezey – Stipta, 2003, 158.)

[6] Soós, 2011, 36.

[7] 1578-ban Károly főherceg létrehozta a Szlavón-Vend és a Horvát Határőrvidéket. 1699-ben, a karlócai békét követően lezárult a harmadik határőrkerület megszervezése, majd a török kiűzése után ment végbe a negyedik kerület kialakítása a Horvát-Szlavón Határőrvidéken. Ezt követően a horvát-szlavón határőrvidék területét több lépcsőben megnövelték, létszámát megerősítették. Mindezek mellett a bécsi udvar további határőrségeket és örvidékeket létesített, így a Maros-Tisza Menti Határőrvidéket, a Bánsági Határőrvidéket, a Székely határőrséget és a Naszód-vidéki román határőrséget. Bővebben lásd: Soós, 2011, 36–37.

[8] *Militia campestris*, vagyis az elszállásolt katonaság, amely a nevét onnan kapta, hogy elszállásolási körülményei — vagyis az állomány kvártélyozása — többségileg nem a várakban, erődökben, illetve kaszárnyákban, hanem a mezővárosok és falvak civil lakosainak körében történt. Főként ilyen formában voltak jelent az osztrák alakulatok Erdélyben a 18. században.

Fontos ezek tekintetében megidézni, hogy „mind a kvártélyos katonaság, mindpedig a határőrség igazgatásának országos hatósága a császári-királyi főhadparancsnokság (*suprema ceasereo-regia armorum praefectura*) volt.”^[9] Ennek értelmében a határvédelmi területek, amelyek nem az osztrák örökös tartományokhoz tartoztak, igazgatásuk egészére nézve a bécsi udvari haditanács közvetlen alárendeltségébe vonattak a Habsburg uralkodók meg nem kérdőjelezhető hadügyi felségjogai alapján. Ezen felségjogok pedig, melyeket nézeteink szerint a kiegyezés jelentősen nem érintett, messze nyúló vitáknak teremtettek alapot.

Nem egységes a kép e határvédelmi intézmény-rendszer jellege tekintetében, hiszen ma már tudjuk, hogy a „horvátországi, a szlavóniai és a bánáti határőrvidékek zárt területeket alkottak, amelyeken csak határőrök éltek. Az erdélyi határőrvidékeknek ezzel szemben nem volt elkülönült, zárt testülete, a határőrök és a polgári lakosok helységei keveredtek egymással.”^[10] Ennek fontossága abban ragadható meg, hogy a határőrvidékeken a megszervezést követően a teljes lakosság a katonai közigazgatás hatálya alá került, s lényegét tekintve egy katonai hierarchia részévé vált, tekintet nélkül arra, hogy katonai, vagy polgári lakossági elemekről volt-e szó. Ez egyrészt azt jelenti, hogy ezeken a területeken a rendkívüli igazgatási forma állandósult a teljes lakosság felett, másrészt azt, hogy a mindenre kiterjedő katonai körülmények miatt a jogfejlődés és a generációkon átívelő szocializációs modellek teljesen sajátossá váltak. Azt is mondhatnánk — ahogy erre később fel is hívjuk a figyelmet —, hogy a szóban forgó vidékeken évszázadok leforgása alatt a rendkívüli jogállapot váltotta fel a rendes időszakot úgy jogi, mint társadalmi-szocializációs értelemben. Ezt erősíti meg Suhay Imre a témában írott bevezető gondolatával is, mikor rögzíti: „A katonai közigazgatás többnyire csak időleges, azonban Monarchiánk bizonyos területein, a különleges viszonyoknál fogva, hosszú ideig, évszázadokon át is működött.”^[11]

Az ilyen módon jogi és történelmi értelemben is teljesen sajátos határvédelmi rendszer kialakításának többfázisú, elnyúló természete mellett, érdemes kitekinteni annak belső viszonyaira is. Értjük ezalatt, hogy a „horvát-szlavón határőrvidék kormányzata kezdetben kettős alapra épült: egyrészt főleg a szerb és horvát nemzetiségű határőrök törzsi szervezetére, másrészt a határőrség katonai szervezetére. Időszakunkban a törzsi szervezetnek már csak a legkisebb kormányzati egységei: a házközösségek vagy nagy családok maradtak meg, a kormányzat nagyobb egységei mind katonai szervezésű egységek voltak: század-, zászlóalj-, és ezredparancsnokságok.”^[12]

A törzsi intézmények jelentékeny visszaszorulásával azonban a teljes katonai igazgatás vált bevetté ezeken a vidékeken, amit egyrészt a határőröknek nyújtott kedvezmények, előjogok és sajátos jogi berendezések,^[13] másrészt a politikai kényszerűség biztosított.

[9] Ember, 1983, 89.

[10] Ember, 1989, 478.

[11] Suhay, 1943, 159.

[12] Ember, 1983, 94.

[13] A határőrvidékeken a jogi szabályozás jelentősen érintette a földhasználatot, földtulajdont és számos más magánjogi intézményt, s talán azt is mondhatnánk, hogy teljesen átformálta e vidékek magánjogi berendezkedését, amely sajátosság homlokterében a házközösség állt. A határőrvidék magánjogi vonatkozásairól bővebben lásd: Sebess, 1916, 463–464.

Az a politikai kényszerűség, amely többek között a határon még mindig átcsapó törökök betöréseiből, a csempészetből és a határzár-állomások járványvédelmi teendőiből állt össze. Erre a kihívásra a történelem — a népvándorlások korából ismert katonai demokrácia, majd a különböző birodalmak határszéli őgrófságai után — ismét egy olyan katonai természetű választ adott, melynek alapfeltétele volt, hogy az egyes területek teljes lakosságát militarizálják. Érthető ez, hiszen a határőrizet mindenkor berögződött és pontos helyismeretet, valamint rendkívül rövid reakcióidőt igényelt. Az így létesített „nemzeti” határőrsegek és a kialakított határvidékek aztán a kedvezmények révén olyan lojálisává váltak, hogy a Habsburg trón védelmére más veszélyek ellen is bevethetővé váltak, s részint ennek is köszönhető, hogy a felállítástól kezdve hosszú időn át, folyamatosan erősödött az itteni katonai erő úgy létszámában, mint kiképzésében és szervezettségében.^[14]

Ami tehát intézményileg elének tárul, az egy több évszázadon át fennálló és önmagában is több mint száz esztendő alatt kiépített állandó, jogi értelemben *sui generis* védelmi szervezet, melynek léte és működése egészében az uralkodó hadügyi felségjogain alapult. Fontos jellemző még, hogy mindez jelentős területi egységeken úgy került kialakításra, hogy az ottani lakosság egészét — mint a katonai erő közvetlen bázisát — katonai közigazgatás alá vonták, s így teljes területeket katonásítottak el. A határőrsegek és határőrvidékek elvitathatatlanul fontos és összetett védelmi feladatokat láttak el, azonban megítélésüket jelentősen rontotta, hogy a hadügyi felségjogokon nyugvó szabályozásuk a magyar koronához tartozó területeket kiszakított a magyar alkotmányos jog- és igazgatási rendszerből. Nem elhanyagolandó körülmény, hogy ezen intézményekkel egyben a birodalom belső zavarai ellen is bevethető, bécsi irányítású katonai erő létesült, melynek irányítása és működése a szóban forgó területeken a rendkívüli igazgatást állandósította, különböző kedvezményekkel garantálva a határőrök lojalitását.

II. A HATÁRŐRVIDÉK KÉRDÉSE A KIEGYEZÉS IDŐSZAKÁBAN

„A katonai határőrvidékek önkényes elszakítása az ország testétől a magyar rendek gyakran hangoztatott sérelme volt, de a visszacsatolás érdekében hozott számos törvénycikk ellenére ez a bécsi kormánykörök részéről a magyarság ellen csaknem mindig felhasználható szervezet csak az 1867. évi kiegyezés után szűnt meg.”^[15] Eckhart ezen jellemzése jól mutatja a kérdés kiegyezéskori fontosságát, melyet tovább erősített egyrésről az ezen terület kötelékébe tartozó, egyes források szerint több mint 340 ezer fős állomány, másrésről pedig az a körülmény, hogy a jogfejlődés lényegében meghaladta ezt a konstrukciót.

Álláspontunk szerint, megkérdőjelezhetetlen volt a határőrvidék azon történelmi létalapja, hogy a még reguláris, jól szervezett és állandó hadsereg nélküli időkben egy olyan bármikor mozgósítható és folyamatosan képzett, idővel regularizált és rendszeresen továbbképzett katonai állományt biztosított, mely a déli végek katonai, közbiztonsági és közegészségügyi védelmét éppúgy jelentette, mint adott esetben a belső rend

[14] Ezt erősíti meg Soós, mikor kiemeli, hogy a „18. században a határőrök száma jelentősen megnőtt és 11 ezredre tagolódtak. A határőrök rendszeres fegyveres kiképzésben részesültek, és a század közepétől reguláris csapatokba szervezték őket.” (Soós, 2011, 37.)

[15] Eckhart, 2000, 209.

fenntartásának egyik eszközét. A kiegyezés időszakára azonban az államfejlődés már az állandó hadsereggel, a hadkötelezettséggel és a védelmi tevékenységek szakosodásával operált, melyben ez a különös jogállású konstrukció tovább nem volt védhető. Különösen érezhető ez a határőrizet szempontjából, mely feladatot az Osztrák-Magyar Monarchia számos szervezete végezte már a kiegyezéskor, s melyre később további szakosított intézményeket és szolgálatokat létesítettek.^[16]

A polgárosítás igényének jelentőségét növelte az is, hogy „az abszolutizmus idôszakában a Bach-rendszer az egész Határörvidéket külön tartományként kezelte, a katonai közigazgatást a kiegyezés nem szüntette meg...”^[17] Ebből kitűnően érezhető, hogy a közjogi rendszerváltást követően elképzelhetetlennek tűnt a Határörvidék fenntartása — még ha a konkrét megoldás nem is látszott kirajzolódni a politikai diskurzusban —, hiszen az évszázados elkülönültségen és katonai közigazgatáson felül a Bach-rendszer közeli rossz emléke is tovább távolította ezt a berendezkedést az óhajtott közállapotoktól. Ennek ellenére azonban kiemelendő, hogy az uralkodónak a kiegyezéssel szinte érintetlenül hagyott hadügyi felségjogai továbbra is a maguk teljességében, nézeteink szerint a parlamentáris konstrukció által csak bizonytalanul korlátozható módon tornyosultak a katonai kérdések legszélesebb köre fölé.

A „katonai határörvidék felszámolása 1851-ben kezdődött el (a székelyekével)”,^[18] s aztán folytatódott az 1860-as évek végétől a kérdés jelentőségére tekintettel, hiszen a polgárosítás nem csak egy anakronisztikus konstrukció felszámolását jelentette, hanem egyúttal az uralkodó részéről jelentősnek mondható gesztus volt Magyarország és a horvát-szlavón területek integritásának helyreállítására.^[19] Az viszont még mindezen körülmények mellett sem mondható, hogy ez a folyamat teljes egyetértésben és viták nélkül zajlott volna le, hiszen a kiegyezés kezdetétől fogva jelen volt vitakérdésként az országgyűlésben, és még hosszú éveken át tartozott a visszatérő napirendi pontok közé.

Már 1867 márciusában felmerül a kérdés a képviselőház plénumán, mikor Manojlovics Emil^[20] interpellálja a királyi minisztériumot. A képviselői interpelláció homlokterében

[16] Az Osztrák-Magyar Monarchia fennállása alatt határvédelmi és határrendészeti feladatokat láttak például: a felosztásig a Határörvidék katonai csapatai, a Magyar Királyi Csendőrség, a Királyi Pénzügyigazgatóságok a pénzügyőrség irányításával, és a Magyar Királyi Határrendőrség. Bővebben lásd: Parádi 1988; Parádi 1989; Parádi 2011; Parádi 1986.

[17] Szabó, 2000, 103.; 1868: XXX. törvénycikk „a Magyarország, s Horvát-, Szlapon és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény beczikkelyezéséről” 65–66. §.

[18] Soós István, 2011, 37.

[19] Ahogy ez később bemutatásra is kerül, igaz, hogy az uralkodói elhatározásokkal a magyar országgyűlésben sokak kritikusan bántak, az azonban nem vitatható el, hogy az uralkodó legfelsőbb elhatározásai megoldottak egy olyan kínos kérdést, melyet a kiegyezés törékeny egyensúlya nehezen tudott egyébként kezelni. Értjük ezalatt, hogy a Határörvidéket lényegében az uralkodói akarat reálpolitikai fundamentumon hozta létre a török háborúk idején, méghozzá a magyar alkotmányosságot sértve, s aztán ez az állapot konzerválásra került és komoly társadalmi beágyazottságot nyert. Ennek megfelelően programszerű, komplex megoldásra volt szükség, mely helyreállítja a területi integritást, de nyugtatja a határörök kedélyeit is. Ezt vitte véghez az uralkodó legfelsőbb elhatározásai útján, igaz kritikálható és a magyar országgyűlés által joggal kritizált módon. Ferenc József megkerülte azt a parlamentet, mely a részkérdések tekintetében is önmagával vitakozott éveken át, ahogy ezt a képviselői kérdése példázza, azonban álláspontunk szerint ezt az 1867-es konstrukciót kimunkáló parlament közvetett hozzájárulásával tette, hiszen a hadügyi felségjogokat a parlamentáris konstrukció csak minimálisan formálta át.

[20] Manojlovics Emili Versecz város képviselője volt a ciklusban.

az alkotmányosság helyreállítására és az 1848. V. törvényekre való hivatkozással a határőrvidék országgyűlési képviselője állt, nevezetesen, hogy „méltóztatott-e a magas kormány intézkedni, s ha ezt eddig nem tette volna, szándékozik-e intézkedni, hogy a magyar határőrvidék még a jelen évi ülésszak folyama alatt az országgyűlésen kellőleg képviselve legyen?”^[21] Az interpellációra Andrássy Gyula miniszterelnök azonban csak annyit reagált, hogy arra a későbbiekben részletesen válaszolni fog. Ez a válaszadás viszont soha nem történt meg, mivel a válasz okafogyottá vált azt követően, hogy az országgyűlés eldöntötte: a határőrvidék országgyűlési képviselője mindaddig nem válhat meg, míg a határőrvidék ügyében az akadályok törvényesen el nem háríthatnak.

Ezt követően még a folyó évben, 1867. december 15-én kerül újfent a plénum elé a déli őrvidek kérdése Bónis Sámuel országgyűlési felszólalásával és határozati javaslatával.^[22] Bónis felszólalását azért fontos kiemelni, mert nem csak az alkotmányos érdekre mutatott rá, hanem egyben a határőrvidék pénzügyi kérdéseire is ráirányította a figyelmet.^[23] Ezzel pedig a kérdés, még ha csak indirekt módon is, de kapcsolatba került a kiegyezés kritizált hadügyi jellege mellett annak sokat vitatott pénzügyi „kompromisszumaival” is, igaz a jogi értelemben pontatlan megfogalmazás miatt a javaslat utóbb jelentőségét veszítette.

A kialakuló politikai vitákat követően aztán 1868-ban a dualista rendszer jogi kiépítése vontá újfent az érdeklődés keresztjébe a Határőrvidéket előbb a horvát-magyar kiegyezéssel, utóbb a védtörvények elfogadásával.

Az 1868: XXX. törvény cikk „A Magyarország, s Horvát-, Szlavon és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény beczikelyezéséről” több ponton is fontos kitételekkel érintette a Határőrvidék kérdését, melyek közül talán kiemelhetők a 65–66. §-ok, melyek tételesen meghatározták azon területeket, amelyeket külön tárgyalások kikötésével Horvát- Szlavón- és Dalmátország területéhez tartozóként elvben a magyar fél elismert.

Hasonlóan fontos — ha nem fontosabb — momentum volt e kérdésben, hogy az országgyűlés elfogadta a véderőről, a honvédségről és a népfelkelésről szóló törvényeket, s ezzel létrejött a magyar alkotmányos berendezkedésnek megfelelő új, állandó, reguláris alapokon álló — igaz kompromisszumos^[24] — védrendszer. Ennek teljes érvényesülése azonban elvi oldalról elképzelhetetlen volt addig, amíg a Határőrvidék, mint különös jogállású terület e törvények hatályán kívül esőként fennállt, s talán ezt erősíti meg az

[21] Kiemelés Manojlovics Emil interpellációjából. Lásd: *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai*, III. kötet, Pest, 1868, 56.

[22] „Azon körülményből, miszerint a katonai határőrvidékek jövedelmei, melyek ez időben az illető czélra a katonai hatóság által kezeltetnek, a közös érdekekből származó adóarány előkészítésénél a küldöttség által be nem számítattak, a magyar korona országainak a határőrvidékhez való közjogi viszonyaira semmi következtetés nem vonathatik.” Lásd: *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai*, III. kötet, Pest, 1868., 56.

[23] A képviselőház 1867. december 15-i ülésnapjáról lásd: *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*, Hatodik kötet, Pest, 1868, 144.

[24] Az 1868-ban kialakított és a dualizmus egész léte alatt politikai vitakérdést jelentő védelmi rendszerben központi erőként létrejött a közös haderő, míg a nemzeti hadsereget követelő politikai akarati részbeni kielégítésére felállításra került a Honvédség és a Landwehr. Ezeket maguk a törvények is kiegészítő hadként határozták meg, azonban ezekre nézve az egyes parlamentek és kormányok hatásköre jelentősebb volt, míg a közös haderő lényegében udvari irányítás alatt állt (maradt) az uralkodó hadügyi felségjogaira alapítva és a közös hadügyminisztérium útján igazgatva.

a tény is, hogy a véderőről szóló törvény csupán két negatív szabállyal utal a Határőrvidékre, egyszer a haderő létszámába be nem számítandó elemként, másszor pedig mikor az ottani lakosság sorozási beszámítását kizárja.^[25]

III. A HATÁRŐRVIDÉK RENDEZÉSÉRE IRÁNYULÓ LEGFELSŐBB ELHATÁROZÁSOK ÉS AZ ORSZÁGGYŰLÉS REAKCIÓI

A törvényesített védszervezet kialakítását követően, 1869-ben a Határőrvidék kérdése újfent napirendre került a Tisztelt Házban, ekkor azonban — az uralkodó 1869. augusztus 19-én kelt kézirataira tekintettel — már egy hosszabb érvütköztetés nyitányaként. A vita két főszereplője az első időkben Tisza Kálmán határozati párti képviselő és Andrássy Gyula hivatalban lévő miniszterelnök volt. Ezen vita szinte minden olyan momentumra kitér a kérdés tekintetében, amely egyszerre tette fontossá, óvatosságot igénylővé és aggályossá a rendezést. A Határőrvidék rendezése körüli politikai csörtéből ugyanis jól kirajzolódik, hogy: 1) maga a rendezés is komoly alkotmányossági kérdés; 2) ennek során már igenis számolni kell a parlamentáris monarchia természetéből adódó országgyűlési kontrollal; 3) a tartalmilag részint üdvözlendő döntések jogi formájára is jelentős figyelmet kell fordítani; 4) kiemelt figyelemmel kell lenni az érintett terület lakosságának előjogaira és jogi helyzetének megnyugtató rendezésére. Ami ebből a vitából csak kisebb mértékben, de a korszak katonai természetű vitáiból annál jelentősebben kirajzolódik eddigi ismereteink szerint, az a kiegyezési rendszer katonai oldalának kezdetektől való paradox természete és egyben alkotmányos fontossága. Jelentős ez, hiszen az uralkodó fent már említett hadügyi felségjogait az 1867-es változások jelentős korlátozások nélkül hagyták meg, s így a magyar politika által visszatérően kritizált abszolutisztikus intézkedéseket maguk a „kiegyenlítő” magyar képviselők alapozták meg.

Jelentős indítóeseményként tehát Tisza Kálmán 1869. október 30-i interpellációját jelöljük meg helyütt. Tisza óvatos, megfontolt és tapintatos^[26] bevezetőre építette fel szólalását, mikor rögzítette: „Igen jól tudom, hogy a határőrvidéknek polgári kormányzás alá helyezése oly dolog, melyet gyorsan, mintegy erőszakolva végrehajtani helyesen nem lehet, azért mert vannak ott oly érdekek, melyeknek kielégítéséről kell ezen esetre gondolkodni...”^[27] Ezen alapállás rámutatott egyrésztől mindazon érdekekre, melyek a polgárosítás következtében Magyarország vonatkozásában fennálltak, másrésztől pedig az ottani lakosságának érdekeire, melyek között ez idő tájt kimagasló fontosságúnak mutatkozott az erdősegek tulajdonának kérdése és a korábbi kedvezmények változásának szabályozása.

Tisza ezt követően azonban sorra vette mindazon körülményeket, melyeket alapvetőnek tekintett, kezdve Magyarország integritásával, folytatva az integritásból következően azzal, hogy a szóban forgó területek közjogi hovatartozását senki kétségbe nem

[25] Lásd: 1868: XL. törvénycikk a véderőről 11. §; 13. §.

[26] Üzenet értékű bevezető ez, hiszen mindezen jellemzők egyben követelményt is megfogalmaztak a kormány és az uralkodó irányában az ügy rendezésére nézve.

[27] Kiemelés Tisza Kálmán 1869. október 30-iki interpellációjából. In: *Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*, Harmadik Kötet, Pest, 1869, 180.

vonhatja. Ezen tételekre építve Tisza kérdőre vonta Andrassy Gyula miniszterelnököt, hogy 1) az uralkodói rendelvények miért lettek ellátva a közös hadügyminiszter és az osztrák kormányfő ellenjegyzésével; 2) miért kell az osztrák miniszterelnöknek is előterjesztéseket készíteni a kérdés rendezéséről; 3) tekintettel a közbeszédben megjelent zavarokról szóló hírekre, szándékozik-e a kormány a Határőrvidék helyzetéről általában előterjesztést tenni?^[28]

Az interpellációra Andrassy Gyula csak 1870. január 17-én válaszolt, s ekkor tételesen megválaszolta a hozzá intézett kérdéseket. Az osztrák kormányfő előterjesztései tekintetében tájékoztatta a képviselőket, hogy a határőrvidék különállásának felszámolása és polgárosítása éppúgy érinti az osztrák és magyar felek közti költségvetési megegyezést, mint a közös haderő számára megajánlandó újoncok számát, így ezen — és ezekhez kapcsolódó további — kérdések tekintetében az osztrák kormányfőnek is elő kell terjeszteni Ausztria álláspontját. Ezen kérdéshez fűzte hozzá a közös hadügyminiszter és az osztrák kormányfő általi ellenjegyzés témáját, melyeket azon okból tartott indokoltnak, hogy a közvetlen bécsi irányítású katonai közigazgatás felszámolása, és ezen területeken a két országgyűlés által becikkelyezett védtörvényeknek megfelelő igazgatási és katonai szervezet kiépítése az ellenjegyzők hatáskörébe is tartozik. Andrassy ezek mellett kitért arra a felvetésre is (melyet időközben fogalmazzak meg többek alkotmányellenes tételként), hogy az uralkodó első rendelvényét miért nem látta el ellenjegyzéssel egyetlen miniszter sem. Ezen alkotmányosan valóban aggályos körülménnyel kapcsolatban Andrassy leszögezte: „Az első tehát nem volt aláírva, azért, és egyszerűen azért, hogy annál inkább kitűnjék, és minden kifogás ellenében világosan álljon az, hogy ő felségének ezen legmagasabb kézírata, melyben ő mint fő hadúr a katonai szolgálta alól a határőrvidék egy részét kiveszi és az ezredeket feloszlatja, nem egyéb, mint motu proprio.”^[29] A miniszterelnöki válasz tehát az alkotmányossági aggályt kiterő módon próbálta feloldani, de joggal jegyezte meg, hogy az érdemi, tehát konkrét intézkedéseket követelő határozványok mindegyike az alkotmányosság által megkívánt ellenjegyzés mellett került kiadásra. Persze ő maga nem tért ki arra, a dualizmus egészére nézve problematikus tényre, hogy az uralkodó a dinasztikus uralom elvén olyan kérdéskörben hozott döntést az országgyűlések felett, melyek hadügyi jogosítványainak lényegéhez jelentékenyen kapcsolódnak ugyan, de egyben alapvető alkotmányossági természettel bírnak.

Mindezeket követően már csak egyetlen kérdés maradt megválaszolatlanul Andrassy részéről, nevezetesen az általános előterjesztés kérdésköre. E tekintetben a miniszterelnök nemleges választ^[30] adott, melyet egy rövid helyzetértékelés követett. Ebben

[28] Lásd: *Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*, Harmadik Kötet, Pest, 1869, 181.; Ezt a kérdést talán némileg súlyosabbá tette, hogy közvetlenül Tiszát követően Simonyi Ernő interpellálta a kormányt a dalmáciai zavargásokkal, mi több fegyveres felkeléssel kapcsolatos hírek vonatkozásában. Lásd: 1869. október 30-iki interpellációjából. Lásd: *Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*, Harmadik kötet, Pest, 1869, 181.

[29] Kiemelés gróf Andrassy Gyula miniszterelnök 1870. január 17-iki interpellációkra adott válaszából. Lásd: *Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*, Negyedik kötet, Pest, 1870, 208.

[30] „...bátor vagyok válaszolni, hogy a mit általános előterjesztésnek lehetne nevezni, arra nézve a kormány jelenleg sem okot, sem alkalmat nem lát. Miután azonban azt gondolom, hogy a tisztelt képviselő úrnak is tulajdonképpen az volt a szándéka, hogy azon hírekre nézve, melyek azon időben a határőri-

Andrássy kiemelte a határőrvidékiek számára fontos erdőségi kérdést,^[31] valamint általában az ottani lakosság kétségeit a polgárosítás menetével kapcsolatban. A miniszterelnök rögzítette abbéli reményét, hogy a megfelelő rendezéssel a lakosság be fogja látni, hogy az intézkedés csomag, mely valóban évszázados állapotokat bolygat meg a polgárosítással, végső soron mégis az ő javukat és érdeküket szolgálja.

A miniszterelnöki válaszokra Tisza Kálmán azonnal reagált is, méghozzá fordított sorrendben. Elsőként elfogadta a miniszterelnök állásfoglalását az általános előterjesztés és a határőrvidéki helyzet kapcsán. Ezek után azonban a további kérdések tekintetében rögzítette, hogy azokat a maguk teljességében elfogadni nem tudja. Nézete szerint — hangoztatta — alkotmányos államban az ilyen jelentős határozatoknak tartalmi és formai tekintetben is megfelelőnek kell lenniük, s az ellenjegyzés nélküli forrás egyértelműen hibás formailag, hova tovább, alkotmányellenes. Emellett annak is hangot adott, hogy „...egyik dolog mit nem helyeselhetek, az, hogy [...] bármely és bármi üdvös, és bár a legjobb, bár a nemzet által a legnagyobb hálával fogadott fejedelmi intézkedések ellenjegyzés nélkül történjenek. A másik pedig, mit nem helyeselhetek, az, hogy bármi lett legyen a cél és bármi a szándék, egy Magyarország integritására vonatkozó fejedelmi kézirat más mint magyar miniszter által ellenjegyeztessék.”^[32]

Andrássy ezt követően rövid viszontválaszban részben megismétli saját érveit, majd az előre nem jelentkező Irányi Dániel kért szót ugyanazon témában — egy házszabályvitába sodorva ezzel a kérdést és akaratlanul elsodorva egyúttal annak érdemi megvitátását.

A fordulatot aztán az uralkodó legfelsőbb elhatározásai hozták, melyeket az 1871. évi rendeletek tára második pótfüzetében a maguk teljességében közöltek is. Ezeket az Andrássy kézjeggyével ellátott 877/M.E. szám alatt kelt hirdetmény vezette be.^[33] Ezen elhatározásokat az uralkodó ellenjegyzés nélküli Nyilatkozványa nyitotta meg, melyben az alkotmányos követelményekre hivatkozva, de a trónhoz és törvényekhez mindenkor hű határőröket és érdekeiket felmagasztalva indokolta meg a fokozatos és részbeni polgárosítást. Ezen nyilatkozatot követően az uralkodó különböző miniszteri ellenjegyzések mellett rendelkezett 1) a megnevezett területek polgári kormányzat alá

dékről keringtek, a kormánytól fölvilágosítást nyerjen, e tekintetben szívesen fogom ez iránt is nézeteimet elmondani.” — Részlet gróf Andrássy Gyula miniszterelnök 1870. január 17-iki interpellációkra adott válaszából. Lásd: *Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*, Negyedik Kötet, Pest, 1870, 208.

[31] A határőrvidéki lakosság számára kulcsfontosságú volt, hogy a területen lévő — korábban el nem idegeníthető és az ott élők javát, valamint részben védelmi célokot is szolgáló — erdőségek tulajdonjoga miként fog változni, illetve hogy eladás esetén milyen eljárás zajlik le és a bevételek mely célokra lesznek fordítva.

[32] Részlet Tisza Kálmán Andrássy Gyulához intézett válaszából. Lásd: *Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*, Negyedik Kötet, Pest, 1870, 209.

[33] Ennek bevezető gondolata — a közös hadügyminiszter bevonásával részben megismételve a korábbiakban vitatott megoldásokat — kiemeli, hogy „Ő császári és apostoli kir. Felsege a két varasdi határ-örzrednek, Zengg, Belovár katonai községeknek és Ivanic várának, továbbá Sissek községének a határ-örvidéki kapcsolatból való kikülönítése, valamint a katonai rendszernek a határörvidék többi részében leendő megszüntetése céljából a közös hadügyminiszternek a magyar minisztérium elnökével és a horvát-szlavonországi miniszterrel egyetértőleg” a rendezésre vonatkozó elhatározásokat méltóztatott kibocsátani. Lásd: A m. kir. ministeriumnak f. évi június hó 16. 877/M.E. sz. a. kelt hirdetménye, melylyel a f. évi június hó 8-án kelt s a határörvidék rendezésére vonatkozó legfelsőbb elhatározások közhírré tétetnek, Lásd: *Rendeletek Tára* 1871. évi 2. pótfüzete.

helyezéséről; 2) a polgárosítás átmenetéről; 3) a zágrábi főhadparancsnokság újraszervezéséről; 4) a péterváradai katonai parancsnokság újraszervezéséről és Temesvárra való áttételéről; 5) a védkötelezettség határőrvidéken való teljesítéséről; 6) a határőrvidéki honvédségről és népfelkelésről; 7) a védszabványok határőrvidéki végrehajtásáról; 8) a városi és községi rendtartásokról; 9) a határőrvidéki közigazgatás módosításáról; 10) a katonai határőrvidék erdészeti, építészeti, oktatási ügyeiről.

Az uralkodói elhatározásokat követően — miközben a polgárosítás az abban foglalt részekben lassan megkezdődött — Tisza Kálmán indítványt terjesztett 1871. november 30-án az országgyűlés plénuma elé egyebek mellett „tekintettel arra, hogy alkotmányos országban az ország bármely részére nézve szerves intézkedések — még ideiglenesen is — csak a törvényhozás tudtával, beleegyezésével s jóváhagyásával történhetnek.”^[34] A megtett indítvány — mint egyfajta ellenállási felhívás — arra ösztönözte a képviselőket, hogy amíg a kormány a plénumon elhangzott követeléseknek és eljárásnak eleget nem tesz, addig kerüljön felfüggesztésre a költségvetés Határőrvidékre vonatkozó tárgyalása, vagyis lényegét tekintve a költségvetés elfogadása.^[35]

Az indítvány maga tehát jól mutatja, hogy a kérdés elrendezése körül messze nem elhanyagolható ellenérzések alakultak ki. Mi több, Tisza a felhívással előre vetítette a későbbi parlamenti harcok egyik legjelentősebb eszközét, a költségvetés — majd a parlament — megbénításának megkísérlését. Mindezt tovább erősítette még Miletics Svetozár Bácsvidéki kerületi népképviselő ugyanazon év december 1-én kelt határozati javaslata a horvát-szlavón katonai őrvidek tekintetében. Miletics ebben a legfelsőbb elhatározásokról általában úgy fogalmaz, „hogy 1870-iki június 8-án abszolutizmus módon, a horvát-szlavon őrvidek meghallgatása és részvétele nélkül, az illetékes legislatio mellőzésével, de mi több, a hazai horvát-szlavon vagy akármely más alkotmányos kormány ellenjegyzése, tehát felelőssége nélkül, nemcsak elvben ki van mondva a határőrvidék részenkénti feloszlata, hanem a közben az ügyek oly állása is behozva, a mely sem az alkotmányosságnak, sem a nép kívánalmainak meg nem felel.”^[36] Jól látható, hogy az ellenzék számára az eljárás, mellyel az uralkodó a helyzet gyors, hatékony és komplex megoldását kívánta elérni, az abszolutizmus időszakát idézte és egyben az alkotmányosság megcsúfolásának érzetét keltette. Persze ezen képviselők arra már nem tértek ki éles szóval, hogy az uralkodó — igaz az irányadó formaiságok megsértésével, de — hadügyi felségjogai alapján járt el, melyeknek konkrét parlamentáris korlátozottságát megállapításaink szerint a kiegyezés rendszere plasztikusan nem határozta meg.

A közjogi természetű kritikák és a népszerűtlenség mellett azonban Miletics is kitért arra, hogy álláspontja szerint a megoldás „...a határőrvidéki lakosság nagyobb részét megfosztja a katonai rendszerrel egybekapcsolt kedvezményektől, nem adván meg más részről az alkotmányos polgárok jogait.”^[37] Ezt az elégedetlenségi érvet egyébként

[34] Kiemelés Tisza Kálmán 1871. november 30-iki felszólalásából. Lásd: *Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*, Nyolcadik Kötet, Pest, 1872, 106.

[35] Bővebben lásd: *Az 1869-dik évi april hó 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai*, XII. kötet, Pest, 1872, 79.

[36] Kiemelés Miletics Svetozár 1871. december 1-i határozati javaslatából. Lásd: *Az 1869-dik évi april hó 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai*, XII. kötet, Pest, 1872, 87.

[37] Uo.

tovább erősíti, mikor felelegeti, hogy több örvidéki község „óvást” nyújtott be a rendelkezések ellen és hogy a részenkénti felozlatással egyetérteni nem tudnak. Ami a határozati javaslat csúcspontját adja, az a magyar kormánynak tűzött követeléslista, hogy 1) az elhatározásokat a zágrábi horvát-szlavón országgyűlésnek megvitatásra küldjék el; 2) hogy az országgyűlésben a horvát-szlavón területeknek biztosítsanak képviselertet;^[38] 3) hogy a további örvidéki részekre vonatkozó határozványok a képviselőknek kerüljenek átadásra álláspontjuk bekérése mellett; 4) valamint hogy a határörvidékre vonatkozó költségvetést országgyűlési vita tárgyává tegyék.

Tisza felszólalása és Miletics határozati javaslata sok ponton megismételte az 1869. augusztusi uralkodói kézirat kapcsán megfogalmazott kritikákat, azonban az ellenzéki érvrendszert számos új elemmel is gazdagította. Egyrészt erőteljesebb „ellenállási” eszközöket helyeztek ezek a fejlemények kilátásba, másrészt pedig komoly hangsúlyt helyeztek a délvidéki népek nemzeti érdekeire, képviseletére és az uralkodó hadügyi felségjogainak — és meglátásunk szerint a dualista rendszernek a — kritikájára. Ez a kritikai hullám a dualizmus időszakában azonban, a jogi értelemben sajátképzű határvédelmi rendszer felszámolásának csak az első felvonása volt. Várattott még magára a polgárosítás törvényerőre emelése, s aztán az évszázadokon át elkülönült terület törvények általi visszahelyezése a magyar jogrendszerbe és az alkotmányos magyar államba. Ezen felvonás tehát véget ért, mikor Miletics javaslatát követően az elnapolást kilátásba helyezték, egyúttal azonban — több további 1867–1868-as katonai javaslat vitája mellett — megmutatkozott a dualista rendszer legnagyobb jövőbeli kihívásainak egyike, a katonai jogalkotás és a hadügyi felségjogok, vagyis a dinasztikus irányítás és a nemzeti jogalkotás speciális ellentéte.

IV. ÖSSZEGZÉS

A Határörvidékre és a határórség történelmi intézményeire gondolva óhatatlanul eszünkbe jut a katonai közigazgatás, a különleges jogállás, vagyis egy tartóssá tett rendkívüli állapot, melynek alapját a magyar állam katonai, majd a bécsi udvar politikai érdeke adta. Kimondható talán, hogy a Katonai Örvidék — még ha nem is tartozik a legtöbbet tárgyalt intézmények közé — nem sorolható a hazai jogtörténet szürke foltjai közé, azonban a kiegyezés időszakában már elavult, katonai érdeket nem szolgáló, sőt politikai érdekből megtartandónak sem mondható sajátos konstrukció polgárosításáról, vagyis felozlatásáról viszonylag kevés ismeretünk van.

A kérdés nem elhanyagolható, hiszen újabb elemeket tár fel a dualizmus feszültségei és gyermekbetegségei közül, valamint komoly, a parlamentáris monarchiával kapcsolatos, alkotmányos kérdéseket is előtérbe helyez. A téma emellett kuriózumnak számít abban a tekintetben is, hogy az évszázadok alatt a különleges viszonyokhoz, katonai igazgatáshoz — vagyis rendkívüli jogállapotokhoz — szokott népeességben valós félelmet keltett a polgárosítás, melyet az új politikai berendezkedésnek kellett orvosolnia. Ez az időszakot és eseménysorozatot a korszak nagy formátumú politikusai határozzák

[38] Amely kérdés már 1867-ben is kritikaként fogalmazódott meg az Országgyűlés plénumán.

meg, és nyilvánvalóvá válik, hogy a kompromisszumos rendszerben lévő rejtett feszültségek miatt mennyire körülményes egy-egy neuralgikus kérdés politikai rendezése.

A Határőrvidékkel kapcsolatos vita áttekintése mindezek mellett jól tükrözi vissza a kor kényes egyensúlyát, s az abból adódó alkotmányossági harcokat, nem utolsósorban pedig a politikai követelések hatékony rendezésének korabeli problematikusságát. Látható e problémakörből azonban az is, hogy az uralkodó — élve az 1867-es paktum által szinte érintetlenül hagyott hadügyi felségjogaival — a rendezésre a legrövidebb és leghatékonyabb megoldást választotta. Igaz ez a megoldás ekkor már formailag nem felelt meg az alkotmányos berendezkedésnek, de ezzel újabb példáját adta a hadügy terén széles körben fennmaradt 1867 előtti — mondhatni abszolutisztikus — jogosítványok és a parlamentáris berendezkedés paradox együttélésének, vagyis a Monarchia mindvégig fennmaradó, végzetes gyermekbetegségének.

IRODALOM

- Csizmadia Andor (szerk.) (1987): *Magyar állam- és jogtörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Eckhart Ferenc (2000): *Magyar Alkotmány- és Jogtörténet*, Osiris kiadó, Budapest.
- Ember Győző (1983): Magyarország közigazgatása, 1711–1756. In: *Levéltári Közlemények*, 1983. 1–2. szám, 3–100.
- Ember Győző (1989): A Magyar Katonai Határőrvidék és az osztrák államtanács 1761–1768. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 4. szám, 475–493.
- Mezey Barna – Stipta István (2003): A vármegyék és a kiváltságos kerületek. In: Mezey Barna (szerk.): *Magyar Alkotmánytörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Parádi József (1986): A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve. A Magyar Királyi Határrendőrség 1906–1914. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 3. szám, 541–570.
- Parádi József (1988): A magyar királyi csendőrség határőrizeti feladatai 1891–1914. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1. szám, 56–92.
- Parádi József (1989): A magyar királyi pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia vámhatárain 1867–1914. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 2. szám, 177–196.
- Parádi József (2011): A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királysága külső határainak őrzésében. In: *Rendvédelem-történeti füzetek*, 24. szám, 100–118.
- Sebess Dénes (1916): A régi határőrvidék visszaállítása. In: *Jogtudományi Közöny*, 52. szám, 463–464.
- Soós István (2011): A Horvát-Szlavón Katonai Határőrvidék. In: *História*, 5–6. szám, 36–37.
- Suhay Imre (1943): Monarchiánk egykori katonai közigazgatása. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 3–4. füzet, 159–170.
- Szabó Pál Csaba: A magyar határőrvidék polgári közigazgatásának újjászervezése (1873–1880). In: *Comitatus*, 1–2. szám, 102–118.
- Szádeczky Lajos (1908): *A székely határőrség szervezése 1762–64-ben*. Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest.

FORRÁSOK

- Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai III. kötet, Pest, 1868.
- Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, Hatodik Kötet, Pest, 1868.
- Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, Harmadik Kötet, Pest, 1869.
- Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, Negyedik Kötet, Pest, 1870.
- Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, Nyolcadik Kötet, Pest, 1872.
- Az 1869-dik évi april hó 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai, XII. Kötet, Pest, 1872.
- A m. kir. ministerium hirdetménye, melylyel a határőrvidék rendezésére vonatkozó legfelsőbb elhatározások közhírré tétetnek. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Nyilatkozvány a két varasdi ezred, Zengg és Belovár városa, Ivanic vára és Sziszek községebeli határőrökhöz. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Császári és királyi rendelet a két varasdi határőrezrednek, Zengg, Belovár községeknek, Ivanic várának, továbbá a 2-ik báni határőrezredbeli Sziszek községnek a katonai kormányzatból a polgári kormányzatba való áthelyezését illetőleg. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Királyi leirat a két varasdi határőrezred kerületnek, Zengg és Belovár katonai községeknek, Ivanic erődnek és a második báni határőrezredbeli Sziszek községnek a katonai kormányzatból a polgáriba való átmenetét illetőleg. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Legfelsőbb parancs a közös hadügyministerhez a zágrábi főhadparancsnokság újra szervezéséről a horvát-szlavón határőrvidék igazgatása céljából. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Legfelsőbb parancs a közös hadügyministerhez a pétervárad katonai parancsnokság újra szervezéséről és Temesvárra áttételéről. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Szabályzat a védkötelezettség teljesítésének rendjéről és módjáról a katonai határőrvidéken
- Rendelet a határőrvidéki honvédségről és népfelkelésről. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Határozatok a védszabványoknak a határőrvidéken való végrehajtására nézve. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Városi rendtartás a horvát-szlavón határőrvidéki városok számára. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Községi rendtartás a határőrvidéki falusi községek számára. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Rendelet a határőrvidéki közigazgatás módosítása iránt. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Szabályrendelet a katonai határőrvidéki erdészeti szervezés módosítása iránt. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.

- Szabályrendelet a katonai határőrvidéki építészeti szolgálat tárgyában. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Szabályrendelet a határőrvidéki népiskolák oktatási ügyeiről. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Szabályrendelet a határőrvidéki népiskolák tanítói és tanítónőinek leendő kiképezteséről. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Szabályrendelet a tanítói osztály jogviszonyainak szabályozásáról a határőrvidéki népiskolákon. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.
- Szabályrendelet a határőrvidéki iskolai felügyeletről. In: *Rendeletek Tára*, 1871. évi 2. pótfüzete.